

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра теорії спорту та фізичної культури

На правах рукопису

ФІБІЧ ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

ФОРМУВАННЯ ОПЕРАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ

Спеціальність: 017 Фізична культура і спорт

Освітньо-професійна програма Фізична культура і спорт

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Науковий керівник:

МУДРИК ЖАННА СТАНІСЛАВІВНА,
канд.наук з фіз.вих.і спорту, доцент

**РЕКОМЕНДОВАНО ДО
ЗАХИСТУ**

Протокол № _____
засідання кафедри теорії
спорту та фізичної культури
від _____ 2025

р.

Завідувач кафедри
(Альошина А. І.) _____

АНОТАЦІЯ

Фібіч Ю.О. Формування оперативного мислення юних футболістів

Дослідження спрямоване на удосконалення оперативного мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Визначені показники технічної і фізичної підготовленості, швидкості оперативного та тактичного мислення футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Визначені показників ефективності ігрової діяльності футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Виявлений взаємозв'язок показників ефективності ігрової діяльності, оперативного мислення з технічною і фізичною підготовленістю футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Розроблено методика формування оперативного мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки і експериментальну перевірку її ефективності.

Ключові слова: оперативне мислення, футболісти, технічна підготовленість, фізична підготовленість.

ANOTATION

Fibich Yu.O. Formation of operational thinking in young football players

The study is aimed at improving operational thinking in football players at the stage of preliminary basic training. The indicators of technical and physical fitness, speed of operational and tactical thinking of football players at the stage of preliminary basic training are determined. The indicators of the effectiveness of the playing activity of football players at the stage of preliminary basic training are determined. The relationship between the indicators of the effectiveness of playing activity, operational thinking with the technical and physical fitness of football players at the stage of preliminary basic training is revealed. A methodology for the formation of operational thinking in football players at the stage of preliminary basic training and experimental verification of its effectiveness is developed.

Keywords: operational thinking, football players, technical fitness, physical fitness

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТАКТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ФУТБОЛІСТОВ.....	6
1.1. Технічна і тактична підготовка футболістів.....	6
1.2 Характеристика засобів і методів техніко-тактичної підготовки футболістів	8
1.3 Зміст процесу навчання тактичному мисленню юних футболістів	13
1.4 Ігрові ситуації і їх класифікація	14
Висновок до 1-го розділу	16
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	187
2.1. Методи дослідження.....	17
2.2. Організація дослідження.....	25
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ І ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	26
3.1. Фізична і технічна підготовленість футболістів на етапі попередньої базової підготовки	26
3.2. Особливості мислення футболістів	28
3.3. Взаємозв'язок показників оперативності мислення, фізичної, технічної підготовленості і ефективності ігрової діяльності юних футболістів	32
3.4. Перевірка ефективності методики розвитку ігрового мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки.....	36
4.2.2. Зміна показників ефективності ігрової діяльності випробовуваних експериментальної і контрольної групи в ході основного	
педагогічного експерименту	42
Висновки до 3-го розділу.....	45
ВИСНОВКИ	46
ЛІТЕРАТУРА	47

ВСТУП

Стрімкий розвиток спорту вищих досягнень визначає необхідність адекватного розвитку системи підготовки спортивного резерву, яка безпосередньо пов'язана з ефективністю роботи тренерів в спортивних школах і футбольних клубах [2,14].

Футбол був і залишається наймасовішим видом спорту в нашій країні, але при цьому, за даними дослідження ряду фахівців, продуктивність роботи дитячих спортивних установ, які займаються підготовкою юних футболістів, залишається досить низькою [12].

Однією з причин такого положення є те, що сучасні досягнення спортивної науки не завжди знаходять належне віддзеркалення в практичній роботі тренерів.

Інша причина криється в необхідності оптимізації підготовки, що забезпечується не стільки за рахунок якісної зміни самої системи, скільки за рахунок пошуку її внутрішніх резервів [10,32].

Одним з таких резервів в системі підготовки юних футболістів є вдосконалення організації навчально-тренувального процесу на основі рівня техніко-тактичної майстерності спортсмена, психічного і морфо-функціонального стану спортсменів.

Практика футболу і психологія спорту визнають виключно важливе значення навчання умінню ухвалювати ігрове рішення, футболісту потрібно миттєво аналізувати ситуацію на полі — позиції партнерів, суперників, м'яч.

Об'єкт дослідження: процес формування оперативного мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Предмет дослідження: методи формування оперативного мислення футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Мета дослідження: удосконалення оперативного мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Для реалізації поставленої мети вирішувалися наступні **завдання:**

1. Визначення показників технічної і фізичної підготовленості, швидкості оперативного та тактичного мислення футболістів на етапі попередньої базової

підготовки.

2. Визначення показників ефективності ігрової діяльності футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

3. Виявлення взаємозв'язку показників ефективності ігрової діяльності, оперативного мислення з технічною і фізичною підготовленістю футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

4. Розробка методики формування оперативного мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки і експериментальну перевірку її ефективності.

Теоретичне значення полягає в тому, що теорія спортивного тренування у футболі доповнюється відомостями про можливість розвитку тактичного мислення за допомогою навчання виділенню ознак ігрових ситуацій, їх класифікації під час вирішення теоретичних тактичних завдань.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці методики формування оперативного мислення у юних футболістів, яка може бути використана в практиці СДЮСШОР, ДЮСШ, а також при підготовці фахівців у закладах освіти спортивного профілю.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, який налічує 37 джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОПЕРАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У ФУТБОЛІ

1.1. Технічна і тактична підготовка футболістів

Техніка і тактика – це ті складові елементи, з яких складається гра у футбол. Відзначають, що техніку можна назвати «ремісництвом», а тактику «духовною» стороною футболу.

Завдяки високій технічній підготовці команда довше володітиме м'ячем в ході гри, отже, матиме більше шансів для взяття воріт [9,15,22]

Формування технічної майстерності - одне із завдань всебічної підготовки футболістів. На всіх етапах багаторічного тренування йде безперервний процес навчання техніці футболу і її вдосконалення [12,32].

Технікою футболу є сукупність спеціальних прийомів, які використовуються в грі в різних поєднаннях для досягнення мети [23].

Для підвищення ефективності тренувального процесу і з метою неухильного зростання майстерності виключно важливо враховувати взаємозв'язок технічної і фізичної підготовки футболістів.

Правильна організація тренувального процесу повинна сприяти високому рівню розвитку і надійності функціональних систем організму, які несуть основне навантаження під час багатократного виконання технічних прийомів в умовах тренувань і змагань [24,35].

Також багато авторів [22,31,34] говорять про взаємозв'язок технічної та тактичної підготовленості. Тактичні завдання команди можуть бути успішно вирішені тільки тоді, коли гравці освоюють арсенал необхідних технічних засобів. Гравець, який упевнено володіє м'ячем, може повною мірою відповідати тактичним вимогам колективної гри, бо його не обмежують ніякі технічні труднощі.

Тактика футболу - це сукупність методів боротьби з супротивником і організація індивідуальних і колективних дій, спрямованих на досягнення перемоги над суперником, тобто взаємодія футболістів [2,37]

Головне в тактиці — це визначення оптимальних засобів, способів нападаючих і оборонних дій, які можуть забезпечити досягнення мети. Футбол

відноситься до спортивних ігор, успіх в яких забезпечується узгодженими діями великої групи гравців. У зв'язку з цим в сучасній теорії футболу виділяють командні, групові і індивідуальні техніко-тактичні дії.

Тактичне (оперативне) мислення – це мислення спортсмена, що здійснюється в процесі спортивної діяльності, в умовах дефіциту часу і психічної напруги, спрямоване безпосередньо на вирішення конкретних завдань [24].

Тактичне мислення, яке здійснюється в ігровій діяльності, має свої особливості [7, 26]:

1. Наочно-образний характер мислення. Воно ґрунтується на конкретних чуттєво-практичних образах та явищах і безпосередньо пов'язане зі сприйняттям дій суперників, партнерів та всієї ігрової ситуації спортивного протистояння. Дієвий характер мислення. Мислення спортсмена включене в його діяльність, воно протікає невідривно від його моторних дій.

2. Ситуативний характер мислення. Мислення спортсмена перебігає на фоні нескінченної мінливості спортивних ситуацій змагальної боротьби і вимагає завжди ухвалення тільки адекватних рішень, бо невірно ухвалене рішення виправити вже неможливо унаслідок безповоротності і швидкоплинності ситуації.

Виділяють ряд чинників, що зумовлюють успішність тактичних дій футболіста в грі [3,17,36], а саме:

по-перше, високий рівень розвитку спеціальних якостей (обсяг і перемикання уваги, обсяг поля зору, швидкість складних реакцій і у відповідь дій, орієнтування, швидкість вибору рішення, тактичного мислення, швидкість переміщення і тому подібне), що забезпечують дію футболістів в складних умовах ігрових ситуацій і правильність вибору рішення в даній ситуації;

по-друге, високий ступінь надійності технічних прийомів в складних умовах гри, досконале володіння основними прийомами технічними;

по-третє, єдність перших двох чинників, що виражаються у високому рівні оволодіння навичками індивідуальних технічних дій в нападі і захисті.

Оснoву успішних дій футболіста в грі складають спеціальні якості і здібності (спостережливість, швидкість реакції, мислення і ін.), а також уміння гнучко використовувати технічні прийоми [9,25].

1.2 Характеристика засобів і методів техніко-тактичної підготовки футболістів

Тактична підготовка нерозривно пов'язана з технічною підготовкою, оскільки ефективне застосування тактичних дій неможливе без виконання технічних прийомів, необхідних для вирішення конкретного тактичного завдання [13,16].

Хороший гравець характеризується не тільки високою технікою і фізичною підготовленістю, але і глибоким розумінням тактики і суті гри [4,19,21].

Тактична підготовка – це педагогічний процес, спрямований на досягнення ефективного застосування технічних прийомів на фоні безперервних змін ігрових умов за допомогою тактичних знань, умінь і навиків, які є раціональною формою організації діяльності футболістів в грі для забезпечення перемоги над супротивником [1,11,22].

Тактичні знання є сукупністю понять і уявлень про тактичні дії у вибраному виді спорту.

Тактичні вміння - це така форма прояву свідомості спортсмена, яка відображає його дії, що формуються і, які здійснюються на основі придбаних знань.

Тактичні навички — це завчені прийоми, комбінації індивідуальних і колективних дій [14,32,37].

Іншими словами, під тактичною підготовкою необхідно мати на увазі вдосконалення раціональних прийомів вирішення завдань, які виникають в процесі змагань і розвитку спеціальних здібностей, що визначають ефективність вирішення цих завдань [15].

Вивчення тактичних і, зокрема, актуальних дій футболістів представляє не тільки певний теоретичний, але і великий практичний інтерес.

Традиційне навчання тактиці і вдосконалення в ній відбувається з використанням наступних основних методів [15,28]

Метод вправи, тобто багатократне повторення розучуваних і знайомих вправ; метод демонстрації і показу; метод слова; цілісний і розчленований метод;

Перш ніж взятися до тактичних дій в цілому, освоюють їх основні частини : аналіз кіноматеріалів з тактики; аналіз своїх дій і дій супротивника.

На етапі попередньої базової підготовки відбувається формування тактичних умінь. Вдосконалення раніше вивчених тактичних дій здійснюється шляхом багатократного повторення ігрових і спеціальних ігрових вправ. На цьому етапі доцільно використовувати вправи, в яких футболістові пропонується виконати конкретне завдання, наприклад, «закрити» певного гравця, виконати «відкриття» на швидкості, при атаці застосовувати обведення суперника і так далі. На даному етапі починається навчання футболіста вмінню взаємодіяти з партнером з подальшим вдосконаленням цих дій. Тренер підбирає вправи для розучування простих взаємодій: гра «в стінку», «схрещування». Необхідним засобом для навчання тактичним діям на цьому етапі є перегляд ігор команди майстрів, аналіз відеозапису ігор своєї команди [23,33].

Відповідно до поурочної програми для навчально-тренувальних груп ДЮСШ зміст тактичної підготовки на даному етапі полягає в наступному:

- поняття про стратегію, систему, тактику і стиль гри. Характеристика і аналіз тактичних варіантів гри з розстановкою гравців 1-4-3-3, 1-4-4-2, тактика окремих ліній і гравців команди (воротаря, захисників, півзахисників, нападаючих). Колективна і індивідуальна гра, їх поєднання. Перспективи розвитку тактики гри.

- тактика гри в обороні: «зона», «опіка», комбінована оборона. Створення чисельної переваги в обороні, закривання всіх гравців атакуючої команди в зоні м'яча, дотримання принципів страховки і взаємостраховки (розташування гравців в обороні). Тактика відбору м'яча. Створення штучного положення «поза грою».

- тактичні комбінації (у нападі і захисті) під час виконання ударів: початковому, від воріт, кутовому вільному, штрафному, при вкиданні м'яча із за бічної лінії.

- значення тактичних завдань, які даються футболістам на гру і уміння грати за планом-завданням. Залежність побудови гри своєї команди від тактики супротивника, індивідуальної підготовки гравців, від розміру поля, метеорологічних умов і інших чинників.

У даному розділі представлено питання - чому вчити, але ще дуже важливе питання - за допомогою чого вчити, тобто які при цьому використовувати засоби техніко-тактичної підготовки.

У дослідженні деяких авторів [2,13,28] зроблена спроба розробити і експериментально обґрунтувати комплекси засобів вдосконалення індивідуальних атакуючих дій юних футболістів.

Автори розглядають питання про ефективність засобів техніко-тактичної підготовки і говорять про те, що вивчення техніко-тактичних занять юних футболістів дозволить визначити найбільш типові вправи техніко-тактичної підготовки і систематизувати їх в групи:

- вправи для вдосконалення прийомів і передач м'яча на короткі, середні і довгі відстані;
- вправа для вдосконалення єдиноборства;
- вправи для вдосконалення індивідуальних атакуючих дій;
- вправи для вдосконалення групових атакуючих дій;
- вправи для вдосконалення індивідуальної техніко-тактичної майстерності і групових атакуючих дій в ігрових умовах.

Педагогічні спостереження, [2,13,33] дозволили встановити, що вправи, які використовуються в техніко-тактичних заняттях з юними футболістами, за своєю структурою ідентичні вправам, вживаним в заняттях з футболістами старшого віку. Відмінності полягають в умовах виконання. Вправи, які пропонуються юним футболістам, менш варіативні і тривалі, виконуються в спокійних умовах, без пред'явлення конкретних вимог. Рідко зустрічаються вправи, спрямовані на вдосконалення прихованих передач різними способами на середні і довгі відстані. У заняттях юних футболістів удари по воротах з розгону виконуються сповільнено; у індивідуальних і групових вправах з виконанням завершального удару відсутнє завдання на точність і із зміною місць. Вправи носять стереотипний

характер і у відповідь, не містять певного тактичного сенсу, що не сприяє зростанню техніко-тактичної майстерності юних футболістів.

У підготовці юних футболістів використовуються десятки спеціалізованих вправ, які залежно від різних причин (стан гравців, період підготовки, завдання, поставлене на даному етапі і тому подібне) мають сотні варіантів. Серед них можна виділити складні, такі як квадрати 3x3, 4x4, 5x5, 6x6, 7x7, 8x8; двосторонні ігри 11x11, 10x10, 9x9, 8x8 і прості - удари через нейтрального, удари в парах і тому подібне. Природно, що розвиваючий ефект цих вправ буде різний, оскільки в них по-різному представлені всі компоненти змагальної вправи [15, 21,25].

Результати контролю тренувальної діяльності футбольних команд показують, що квадрати як засіб тренування отримали широке розповсюдження: приватний обсяг цих вправ перевищує 17%. Розвиваюча дія квадратів багатократна: під час їх виконання футболістам необхідно постійно шукати і реалізовувати оптимальні тактичні рішення. Удосконалювати техніку прийому і передач м'яча, єдиноборство, ведення і тому подібне. Навантаження цих вправ (квадратів) як за величиною, так і за розподілом в часі найбільш відповідає навантаженню гри. З цих позицій часте застосування квадратів в тренуванні юних футболістів виправдане [2].

Разом з тим необхідно враховувати і один недолік, властивий цим вправам. У змагальних іграх індивідуальні і колективні техніко-тактичні дії футболістів в атаці направлені на створення і реалізацію гольової ситуації. Тактика застосування квадратів в тренувальних заняттях повинна збільшувати вказану обставину, і ці вправи необхідно поєднувати з іншими, в яких головна мета - створення і завершення гольової ситуації -представлена достатньо чітко.

Головний засіб оволодіння командними техніко-тактичними діями — двостороння гра у футбол [23, 36].

В порівнянні з квадратами двостороння гра спеціалізованіша, оскільки вона має дві чітко виражені мети: для атакуючої команди – створення і реалізація гольової ситуації, для тих, хто обороняється – зрив атаки суперника і

початок своєї атаки. За обсягом колективних техніко-тактичних дій двосторонні ігри значно перевищують квадрати і, отже, є основним засобом вдосконалення спеціальної підготовленості футболістів. Найчастіше застосовують ігри 6x6, 7x7, 8x8, 9x9 і такий частий обсяг цих ігор слід визнати виправданим за двома причинами: по-перше, за своєю техніко-тактичною спрямованістю вони понад усе наближені до змагальних ігор; по-друге, навантаження в цих вправах носить виражений розвиваючий характер [6, 28, 35].

Виділяють ще третю групу спеціалізованих вправ футболістів, яких умовно можна назвати стандартними. Такі вправи в практиці футболу використовуються досить часто і не випадково, що саме вони склали найбільший приватний обсяг тренувальних спеціалізованих засобів техніко-тактичної підготовки юних футболістів. Це такі вправи, як: жонглювання в парах, передачі в парах різними способами - одним, двома торканнями правою або лівою ногою, головою, удари в мету, удари через нейтрального, удари в парах різними способами, удари з місця в ціль, зустрічні естафети [18, 29].

Таким чином, зміст, засоби і методи техніко-тактичної підготовки юних футболістів спрямовані на вдосконалення індивідуальних, групових і командних дій. В основному, цей процес представляється розучуванням і награванням певних дій і комбінацій стосовно ігрової діяльності. Але практична діяльність спортсмена йде в нерозривному зв'язку з процесом мислення. Перш ніж виконати яку-небудь дію на полі, необхідно подумати, навіщо воно і для чого, і до чого воно приведе. Природно, цей процес протікає блискавично, але саме йому слід приділяти особливу увагу [3,23].

Ми не говоримо про те, що представлені засоби техніко-тактичної підготовки не роблять вплив на розвиток мислення футболіста — заняття на макеті, відеоперегляд футбольних матчів, групові вправи, різні види квадратів, двосторонні ігри і ін., все це, поза сумнівом, вносить свій внесок, але у всіх цих заняттях і вправах немає цілеспрямованої дії на аналіз ігрових ситуацій. Оскільки футбол — це ситуативний вид спорту, і вся гра складається з послідовного чергування різних ігрових ситуацій, отже, в процесі техніко-

тактичної підготовки необхідний акцент на формування умінь діяти в різних ігрових епізодах.

Традиційно, на наш погляд, представляють ігрову ситуацію, як би дивлячись на неї зверху, а не зсередини, не піддаючи її ретельному розбору і аналізу, не включаючи в роботу механізми мислення, не створюються умови для самостійної роботи і самостійного пошуку вірного рішення. Будь-яка ігрова ситуація включає проблему ухвалення оптимального рішення. На наш погляд, саме в ухваленні ігрового рішення акумулюється весь обсяг спеціалізованих знань, умінь і навиків техніко-тактичної підготовленості. Отже, брак цих знань ускладнює оперативний пошук правильного продовження ігрового епізоду, звідси, необхідний педагогічний процес, спрямований на їх формування, тобто в процесі підготовки спортивного резерву навчання ухвалювати ігрове рішення необхідно приділяти пильну увагу.

1.3 Зміст процесу навчання оперативному мисленню юних футболістів

Складній спортивній діяльності в умовах сучасних змагань з футболу властиві великі фізичні і психічні навантаження. Тому не дивно, що аналіз напружених матчів показує все зростаючу роль психологічного чинника, який визначається правильною і швидкою оцінкою виникаючої ситуації своєчасним ухваленням оптимальних рішень і передбаченням подій, що розгортаються, контролем за здійснюваними діями [9,17,34].

Ще автори [17,33], кажучи про формування ігрового мислення в процесі навчання і тренування, відзначає, що тактичній підготовці в цілому приділяється недостатньо уваги. Мала питома вага тактичних занять в теоретичному циклі навчального плану дитячих спортивних шкіл. Навчання юних футболістів тактиці відбувається, головним чином, в процесі двосторонніх ігор [12]. В той же час гра 11 на 11, якщо її практикувати як один із засобів тренування, не дає можливості тренерів приділити потрібну увагу кожному спортсменові. У таких умовах гравець може володіти м'ячем 5-10 разів за час всього тренування, що недостатньо для цілеспрямованого формування необхідних інтелектуальних якостей [7].

Процес мислення в ігровій діяльності, через постійний дефіцит часу, перебігає швидко, оперативно. У багатьох психологічних дослідженнях [11,25, 36] показано, що оперативне мислення як специфічний процес побудови нових схем (програм) дій в умовах дефіциту часу, швидко і безперервно змінних ситуацій і їх невизначеності, наявності конфліктних чинників і свідомості високої відповідальності за здійснювану дію, є найважливішим компонентом діяльності гравця.

Ігрове мислення проявляється саме в різних, постійно змінних, ігрових ситуаціях і виливається воно в техніко-тактичну дію (ТТД). Звідси, на наш погляд, структура ігрового мислення співзвучна із структурою техніко-тактичної дії, де для візуального спостереження доступна лише одна з шести фаз (аналізу ситуації, антиципації, планування, ухвалення рішення, дії, контролю) - фаза дії, тим самим, ускладнюючи процес, як формування ігрового мислення, так і його контроль [9].

У ряді робіт по тактиці повністю упущене питання про необхідність оцінки ігрових ситуацій, в інших це питання зачіпається, але не знаходить якогось-небудь рішення[5, 11, 17].

1.4 Ігрові ситуації і їх класифікація

Поняття «ігрова ситуація» в методичній літературі не набуло самостійного значення і певного змісту як тактична категорія. Це поняття відсутнє серед відповідних тактичних термінів («тактика», «способи ведення гри», «комбінація» і ін.). Термін «ігрова ситуація» використовується лише епізодично при розгляді комбінацій і правил дій [8,22].

При описі ігрових ситуацій автор, перш за все, розділяє гольові і не гольові ситуації і виділяє ознаки гольової ситуації:

- 1) команда володіє м'ячем;
- 2) у зоні результативного удару знаходиться хоч би один гравець своєї команди (умовно № 1);
- 3) № 1 володіє м'ячем (умовно № 2);

- 4) № 2 відкритий;
- 5) зона обстрілу відкрита (вільна).

Всі ці ознаки можуть набувати і протилежного значення (тобто знак «мінус»).

На основі цих ознак експериментальним шляхом виявляє найбільш ефективні продовження різних ігрових ситуацій, тобто автор використовує запропоновану класифікацію для конкретних цілей [24,35]. Ігрова ситуація - це конкретний ігровий момент, що виник в ході матчу в певний час і в певній зоні поля.

Потрібно відзначити, що в ході матчу футболісти грають приблизно 60 хвилин «чистого» часу (з розрахунку 2 тайми по 45хв.), решту часу займають зупинки гри арбітром, відхід м'яча в аут, підготовка до виконання стандартних положень, проведення замін і так далі.

Ситуативні моменти також розподіляються на гру в атаці і обороні. Потрібно відзначити, що в сучасному футболі до захисників пред'являються вимоги діяти не тільки в руйнівному стилі, але і в творчому, так само як і до нападаючих- після зриву атаки вступати у відбір, тобто виконувати оборонні функції. Як тільки партнери оволоділи м'ячем, вся команда переходить до атаки, а як тільки м'яч втрачений, всі гравці переходять до оборони [17, 25, 29].

Головним завданням оборони, як ми вже говорили, є оволодіти м'ячем, захистити свої ворота від ударів і виникнення біля них гольових моментів. Звідси, всі ігрові дії виконуються без м'яча, тобто це протидія індивідуальним, груповим і командним техніко-тактичним діям.

Вище також було сказано, що головним завданням атаки є зберегти м'яч, вийти на ударну позицію і завдати удару по воротах, забивши при цьому гол. Всі атакуючі дії розділяються на дії з м'ячем і дії без м'яча. Останні - це «відкриття», «відвернення» суперника, вибір найбільш вигідної позиції для продовження атаки. До атакуючих дій з м'ячем відносяться всі техніко-тактичні дії, які виконуються гравцем в ході матчу (передачі, ведення, обведення, простріли, удари) [18,19].

У атакуючих діях також виділяють початок контролю м'яча:

- м'яч вводить воротар;
- м'яч відібраний після виграшу єдиноборства;
- перехоплений пас суперника.

І завершення командних техніко-тактичних дій:

- гол у ворота суперника;
- м'яч потрапив в створ воріт, але спійманий або відбитий воротарем (точний удар);
- м'яч після удару пролетів повз ворота (неточний удар);
- м'яч після удару пішов на кутовий;
- м'яч пішов в аут;
- призначений штрафний удар;
- м'яч, посланий своєму гравцеві, перехоплений суперником;
- м'яч втрачений в боротьбі з суперником.

Таким чином, вся діяльність футболіста в ході матчу представляється нам постійним виникненням і чергуванням стандартних і ігрових ситуацій в різних зонах футбольного поля, з різним ступенем складності (кількістю можливих варіантів рішень). І від того, наскільки повно і широко спортсмен сприйматиме інформацію, що поступає, у вигляді цих ситуацій, настільки і ефективними будуть його дії. Будь-яка дія – це плід розумових операцій, кінцевим висновком яких є ухвалення рішення, тобто ухвалене рішення є сигналом до дії. Це говорить про те, що спортсмен постійно схильний до психологічної атаки в плані активного перебігу процесу мислення.

Висновок до 1-го розділу

1. Дослідження показало, що рівень фізичної та технічної підготовленості безпосередньо впливає на якість ігрових дій, що узгоджується із завданням визначення показників підготовленості.
2. Мислення юних футболістів характеризується схильністю до стереотипних рішень, що знижує ефективність гри та підтверджує актуальність мети удосконалення оперативного мислення.

3. Виявлено взаємозв'язок між оперативністю мислення та рівнем фізичної і технічної підготовленості, що відповідає завданню дослідження щодо встановлення взаємозалежностей.
4. Недостатня варіативність вправ у тренувальному процесі обмежує розвиток тактичного мислення, що обґрунтовує необхідність розробки спеціальної методики.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Для вирішення поставлених в роботі завдань використовувалися наступні методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної літератури.
2. Педагогічне спостереження.
3. Психолого-педагогічне тестування.
4. Педагогічний експеримент.
5. Методи математичної статистики.

Аналіз науково-методичної літератури проводився шляхом вивчення монографій, статей в научному періодичному друці, в збірках наукових праць і навчально-методичної літератури. Основна увага приділялася вивченню наступних питань: мислення і його формування, ігрове мислення та його розвиток в спортивній діяльності; особливості структури основних компонентів змагальної діяльності футболістів на етапі попередньої базової підготовки; особливості індивідуальних і командних техніко-тактичних дій в змагальній діяльності (ігровій) юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Педагогічне спостереження. Метод педагогічного спостереження використовувався для вивчення кількісних і якісних показників техніко-тактичних дій. Педагогічне спостереження здійснювалося для реєстрації ігрової діяльності, для отримання даних про рівень техніко-тактичної підготовленості юних футболістів, для визначення характерних особливостей ігрової діяльності як для команди в цілому, так і для кожного гравця і відмінності між ними, відповідно до яких слід планувати тренувальну роботу. Педагогічне спостереження є «дослідженнями», які проводяться тренером (або самим футболістом) безпосередньо в процесі ігрової діяльності і під час навчально-тренувальних занять з метою оцінки ефективності тактичних дій і технічних прийомів. Основне завдання педагогічного спостереження — збір фактичних даних, які дозволяють зрозуміти природу явищ, що вивчаються.

Педагогічне тестування. Для визначення рівня фізичної, спеціально-фізичної і технічної підготовленості футболістів на етапі попередньої базової підготовки було протестовано 2 команди даного віку. Тести були визначені відповідно до програми ДЮСШ для навчально-тренувальних груп цього етапу. У тестуванні взяли участь 40 спортсменів. Тестування проводилося в два етапи з перервою в один день. На першому етапі визначався рівень загальної фізичної підготовленості, на другому етапі визначався рівень спеціальної фізичної і технічної підготовленості.

Біг 30 метрів(с). На футбольному полі розмічається лінія старту і фінішу. Учасники стартують в кедах. У одному забігу беруть участь не більш 2-х чоловік. Старт високий, подається сигнал "увага" і свисток стартера. Час оцінюється за допомогою секундоміра. Під час випробування дається 2 спроби, в подальшому береться до уваги кращий час.

Човниковий біг 3х10м (с). Тест поводять на рівному відрізку завдовжки не менше 12-13 метрів. Відмірюється 10-метрова ділянка. Початок і кінець відзначають лінією (старт і фініш). Спортсмен з високого старту виконує три прискорення на цьому 10-метровому відрізку, торкаючись ногою до лінії. Враховується час від моменту початку руху і до перетину лінії фінішу.

Стрибок в довжину з місця(см). Виконується поштовхом двох ніг з місця від лінії на рівній поверхні. Вимірювання дальності стрибка здійснюється рулеткою.

Потрійний стрибок(см) . Виконується поштовхом двох ніг з проміжним поштовхом з однієї ноги на іншу і приземленням на дві ноги.

Шестихвилинний біг(м). Проводиться на доріжці стадіону із стандартним 400-метровим колом. Доріжка розмічається на 10-метрові відрізки з нумерацією. По команді всі спортсмени починають безперервний біг протягом 6 хвилин. По закінченню контрольного часу дається гучний сигнал (свисток) на закінчення руху і фіксується той відрізок, де спортсмен почув сигнал і зупинився. Потім проводиться підрахунок відстані, яку пробігли спортсмени.

Біг 30 м з веденням м'яча(с). Виконується з високого старту, м'яч можна вести будь-яким способом, роблячи на відрізку не менше трьох торкань, не рахуючи зупинки за фінішною лінією. Вправа вважається закінченою, коли гравець перетне лінію фінішу. Суддя на старті фіксує правильність старту і кількість торкань м'яча, а суддя на фініші - час бігу.

Удар по м'ячу на дальність (м). Виконується правою і лівою ногою по нерухомому м'ячу будь-яким способом. Вимірювання дальності польоту м'яча проводиться від місця удару до точки першого дотику м'яча до землі по коридору шириною 10 м. Для удару кожної ноги дається три спроби. Зараховується кращий результат ударів кожною ногою. Кінцевий результат визначається за сумою кращих ударів обома ногами.

Вкидання м'яча на дальність (м). Виконується відповідно до правил гри у футбол по коридору шириною 2 м, м'яч, що впав за межами коридору, не зараховується. Дається три спроби. Враховується результат кращої спроби.

Удар по воротах на точність(кількість разів). Виконується по нерухомому м'ячу правою і лівою ногою з відстані 11 м. Футболісти посилають м'яч по повітрю в задану половину воріт, розділену по вертикалі. Виконується по п'ять ударів кожною ногою будь-яким способом. Враховується сума попадань.

Жонгливання м'ячем (кількість разів). Виконуються удари правою і лівою ногою (серединою, внутрішньою і зовнішньою частинами підйому), стегном і головою. Удари виконуються в будь-якій послідовності без повторення одного удару більше двох разів підряд.

Під час оцінки оперативного мислення ми використовували тести-моделі ігрових ситуацій. Досліджуваному дається інструкція: «У кожній ситуації необхідно якнайшвидше вибрати якнайкраще продовження гри (хід) за певного гравця. Обидві умови (швидкість відповіді і правильність рішення) є однаково важливими». Спортсменові після інструктажу про зміст завдання по черзі пред'являються експериментальні ігрові ситуації. Футболіст повинен якомога швидше вибрати оптимальний, на його думку, спосіб вирішення в

запропонованій ігровій ситуації, тобто знайти розумне рішення тактичної задачі за гравця атакуючої команди (що володіє або не володіє м'ячем), а також за спортсмена команди супротивника. У 1 – 6 картках-ситуаціях футболіст повинен вирішити задачу за певного гравця, який володіє м'ячем. У наступних 7 – 9 трьох картках-ситуаціях футболіст повинен знайти рішення за захисника, за умови, що м'ячем володіє суперник. У інших трьох картках-ситуаціях 10—12 гравець повинен вирішити, як йому діяти, якщо м'ячем володіє партнер по команді.

Тактичні картки були представлені тренерам (експертам) ДЮСШ з футболу з інструкцією: «Розташувати варіанти вирішення ігрової ситуації по місцях відповідно до найбільш оптимального способу дії» (табл. 2.1).

Виходячи з цього були визначені найбільш пріоритетні способи рішення і нарахована відповідна сума балів за кожен варіант, яку отримує юний футболіст в ході тестування. Потім результати по кожному варіанту підсумовуються, і виводиться загальний показник правильності вирішення тактичної ситуації. За правильний вибір рішення випробовуваному нараховується 10 балів, за наступний по значущості - від 4 до 1, залежно від кількості можливих варіантів рішення.

У оцінці виконання завдання необхідно виходити з того, що ефективність будь-якої тактичної дії залежить від швидкості сприйняття і переробки (осмислення) отриманої інформації і, звичайно, від вибору програми, способу дії і взаємодії з партнерами в кожній ситуації, тобто від швидкості ухвалення рішення і його доцільності. Зволікання у виборі рішення може понизити його ефективність і навіть зірвати дію. Тому велику увагу слід приділяти швидкості ухвалення рішення.

Психолого-педагогічне тестування проводилося з метою визначення рівня показників оперативності мислення юних футболістів. У зв'язку з цим застосовувалися такі тести, як «Кубики Коосса» - для визначення рівня здатності реалізовувати конструктивні рішення та «Гра 3» - для вивчення особливостей оперативного мислення.

Таблиця 2.1

Експертна оцінка правильності вибору ходу в тестах-моделях ігрових ситуацій

№ТТК			2		3		4		5		6		7		8		9		10		11		12	
	а	б	а	б	а	б	а	б	а	б	а	б	а	б	е	б	а	б	а	б	а	б	а	б
1	40	10	19	2	42	4	28	3	31	3	19	2	48	4	14	1	23	2	20	3	29	3	41	4
2	11	1	11	1	10	1	40	10	48	10	11	1	33	3	46	10	33	3	36	10	10	1	10	1
3	19	2	30	10	43	10	22	2	22	2	35	3	49	10	29	3	10	1	11	1	40	10	46	10
4	30	3			28	3	10	1	40	4	45	10	19	2	24	2	44	10	19	2	21	2	31	3
5					22	2			10	1	40	4	11	1	37	4							22	2

Примітка: 1... 12 - порядковий номер картки тестів-моделей ігрових ситуацій;

а - сума балів під час розподілу тренерами (експертами) варіантів розміщення за місцями відповідно до найбільш оптимального способу дії;

б - бал за кожен вибраний варіант рішення в ході тестування;

ТТК - техніко-тактична картка

Рівень розвитку здатності реалізовувати конструктивні рішення ми визначали за допомогою тесту «Кубики Кооса». Кубики Кооса — це психологічний тест, який у спорті застосовують для оцінки оперативного (просторового) мислення, уваги та здатності швидко приймати рішення. Вони допомагають тренерам і психологам зрозуміти, як спортсмен орієнтується у складних ситуаціях та чи може ефективно перетворювати візуальну інформацію на дії.

Використовуються дев'ять дерев'яних кубиків, сторони яких забарвлені в наступні кольори: 2 сторони - в червоний, 2 - в білий, 2 — червоно-білі (межа кольору по діагоналі).

Схема тестування: на столі перед випробовуваним викладається картка з одним з 10 малюнків-орнаментів. Завдання — скласти кубики так, щоб верхня поверхня відповідала зображенню-орнаменту за зразками в порядку зростаючої складності: перші шість - з чотирьох кубиків, останні - з дев'яти. Перші три орнаменти - навчальні. Випробовуваний складає їх сам, але у разі виникнення труднощів йому допомагає експериментатор. Зараховується час збирання кожного орнаменту. Оцінка залежить як від точності, так і від часу виконання. За швидкість виконання кожного завдання нараховується певна кількість балів, потім підраховується їх загальна сума (табл. 2.2).

Якщо випробовуваний складає орнамент за коротший час, то це свідчить про високий рівень розвитку здатності реалізовувати конструктивні рішення, переміщаючи предмети в просторі руками, наочно-образного мислення, здатності виділяти частину з цілого і навпаки, хорошій просторовій орієнтації.

Відомо, що оперативні рішення - це плід розумової діяльності спортсмена. Він оперує образами ігрової ситуації і вибирає рішення найчастіше за принципом «опори на узгодження і розузгодження». Його мислення може бути визначене як оперативне, швидке. Для оцінки швидкості прийняття рішень у дефіциті часу використовують тест «Гра 3». Це модифікація відомої головоломки «Гра 5» (п'ятнашки, де замість цифр використовуються кольори, а поле зменшене; завдання: швидко переміщати елементи, щоб скласти правильну комбінацію; оцінюється час

Таблиця 2.2

Критерії оцінки рівня реалізувати конструктивні рішення за тестом «Кубики Кооса»**3 навчальні фігури**

	інтервал часу	спроби-бали		не зібрав
A	45"	1-2бали	2-1 бал	0
B	45"	1-2 бали	2-1 бал	0
C	45"	1-2 бали	2-1 бал	0

ОСНОВНІ ФІГУРИ

з 4- х кубиків

№ фігури	контрольний час	0 балів	4 бали	5 балів	6 балів	7 балів
		не зібрав				
1	75"	-	21-75"	16-20"	11-15"	1-10"
2	75"	-	21-75"	16-20"	11-15"	1-10"
3	75"	-	21-75"	16-20"	11-15"	1-10"

з 9-ти кубиків

4	75"		21-75"	16-20"	11-15"	1-10"
5	150"		66-150"	46-66"	36-45"	1-35"
6	150"		66-150"	46-66"	36-45"	1-35"
7	150"		66-150"	46-66"	36-45"	1-35"

кожного ходу та *загальна швидкість мислення*; використовується у спортивній психології для діагностики оперативного мислення.

Оцінюється: швидкість прийняття рішень; стиль мислення: образний — планує кілька ходів наперед; наочно-дієвий — діє швидко, але без глибокого планування.

Гнучкість мислення — здатність змінювати стратегію в процесі. У грі футболіст постійно вирішує, куди переміститися, кому віддати пас, як змінити позицію. Тест «Гра 3» моделює ці когнітивні процеси в умовах обмеженого часу.

Використовується три квадратні фішки, позначені номерами 1,2,3, і п'ять порожніх полів.

Схема тестування: учаснику пропонується комбінація з пронумерованих фішок (2 поля залишаються вільними), після чого фішки переміщуються, і гравець щонайшвидше і за найменшу кількість ходів прагне відновити початкову комбінацію. Оцінка залежить від витраченого часу і кількості використовуваних ходів.

Педагогічний експеримент був проведений з метою перевірки ефективності розробленої нами методики розвитку оперативного мислення юних футболістів 12-13 років.

Методи математичної статистики застосовувалися для виявлення середніх величин, стандартного відхилення, довірчих інтервалів, рівнів взаємозв'язку, достовірності відмінностей показників, що вивчаються.

2.2. Організація дослідження

На першому етапі був виконаний обсяг роботи з аналізу науково-методичної літератури, де розглядалися питання теорії і практики футболу: мислення і процес ухвалення рішення, технічна і тактична підготовка юних футболістів, структура техніко-тактичних показників гри, основи методики реєстрації техніко-тактичних дій у футболі.

На другому етапі були проведені пошукові дослідження, які включали:

1. Тестування фізичної і технічної підготовленості юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки.
2. Виявлення показників оперативності мислення юних футболістів на етапі

попередньої базової підготовки за допомогою тестів «Кубики Коосса» і «Гра 3».

3. Розробку методики розвитку оперативного мислення футболістів на етапі початкової підготовки підготовки.

На третьому етапі були створені контрольна і експериментальна групи юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки і проведений основний педагогічний експеримент, який включав:

1. Здійснення програми розвитку оперативного мислення в експериментальній групі на основі навчання ухвалювати правильне рішення в ігровій ситуації.

У дослідженні приймали участі футболісти 12-13- річного віку, ДЮФШ «Волинь» та ДЮФК «Адреналін». Всього в дослідженні взяли участь 40 юних футболістів.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ І ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Результати дослідження фізичної і технічної підготовленості футболістів на етапі попередньої базової підготовки

Відомо, що для хороших показників ефективності ігрової діяльності футболістові необхідний достатній рівень розвитку фізичної і технічної підготовленості, а так само швидкості оперативного мислення [15,24,27,31,46]. Це зумовило такі завдання:

1. Виявлення рівня фізичної і технічної підготовленості юних футболістів 12-13 років.

2. Порівняння показників фізичної і технічної підготовленості різних команд.

Для вирішення поставлених завдань було проведено тестування фізичної і технічної підготовленості юних футболістів 12-13 років двох команд. Всього в тестуванні взяло участь 40 юних спортсменів.

Для визначення рівня фізичної підготовленості були використані такі тести: біг 30 м, човниковий біг 3x10 м, стрибок в довжину з місця, потрійний стрибок в довжину з місця, 6-хвилинний біг. Для визначення рівня технічної підготовленості використовувалися тести: жонглювання м'ячем, вкидання м'яча із-за голови, удар на точність, удар на дальність, ведення м'яча 30 м. Результати тестування оброблені за допомогою методів математичної статистики і представлені в таблиці 3.1.

Результати дослідження фізичної підготовленості футболістів, які брали участь в наших дослідженнях, говорять про те, що за даними програми ДЮСШ для навчально-тренувальних груп загальна витривалість, швидкісні і швидкісно-силові якості юних футболістів знаходяться на «задовільному» рівні. Крім того, статистичне порівняння результатів тестування випробовуваних різних команд (табл. 3.1) показало, що достовірних відмінностей між показниками досліджуваних груп не виявлено.

Показники технічної підготовленості досліджуваних футболістів свідчать про «хороший» рівень володіння навиком жонглювання м'ячем і «задовільний» рівень виконання вкидання м'яча із-за голови, удару на точність, і ведення м'яча 30 метрів.

Таблиця 3.1

**Результатів тестування фізичної і технічної підготовленості
футболістів**

№ п/п	Тест	Команда 1 п=20	Команда 2 п = 20
		X±с	X±а
1	Біг 30 м (с)	5,2 ± 0,2	5,3 ± 0,3
2	Човниковий біг 3x10 м (с)	7,9 ± 0,3	7,9 ± 0,5
3	Стрибок в довжину з місця (см)	175 ±9	171 ±12
4	Потрійний стрибок в довжину з місця (см)	498 ± 39	496 ± 33
5	6-хвилинний біг (м)	1324 ±101	1338 ±32
6	Жонгливання м'ячем (к-ть.раз)	18±9	11±5
7	Вкидання м'яча із- за голови (м)	10,5 ±1	9,9 ±1,2
8	Удар на точність (к-ть.раз)	7 ± 1	6 ± 1
9	Удар на дальність пр. і лів. ногою(м)	36,9 ±5,9	34,8 ± 7,2
10	Ведення м'яча 30 м (с)	6 ±0,3	6,2 ± 0,4

У тесті «удар на дальність» футболісти всіх груп продемонстрували «незадовільний» рівень, що пояснює високий коефіцієнт недоліків у ігровій діяльності під час виконання довгих передач. Проте під час статистичного порівняння показників досліджуваних окремих команд достовірних відмінностей виявлено не було.

Таким чином, аналіз показників підтверджує, що фізичні й технічні характеристики досліджуваних спортсменів знаходяться на приблизно однаковому рівні.

3.2. Особливості мислення футболістів

Для виявлення особливостей мислення юних футболістів нами вирішувалися наступні завдання:

1. Визначення показників швидкості оперативного мислення футболістів на етапі попередньої базової підготовки .
2. Визначення показників швидкості і правильності ухвалення рішення юними футболістами теоретичних тактичних завдань в тестах-моделях ігрових ситуацій.

Швидкість оперативного мислення визначалася за допомогою тестів «Кубики Коосса» і «Гра 3». У дослідженні брали участь футболісти 12-13 років, (n=40) , які представляли різні команди.

В результаті діагностики, за допомогою тесту «Кубики Коосса» у гравців команд був виявлений середній рівень здатності пошуку конструктивних рішень (табл. 3.1). Результати тесту говорять про наявність у досліджуваних значних індивідуальних відмінностей показників. Так, кращий результат складав 44 бали, гірший – вдвічі нижче — 22 бали. Причому, лише дев'ять дітей з 40 мають рівень швидкості оперативного мислення вище середнього. Спостереження за виконанням тесту показують, що досліджуваним властиві типові помилки конструктивної діяльності, які, ймовірно, обумовлені невисоким рівнем розвитку розумових операцій, рефлексії, абстрагування. Зокрема:

1. Виконання орнаментів перших трьох (пробних) фігур припускає напрацювання власної технології аналізу і синтезу інформації. Це стає можливим, якщо дитина здатна налізувати її знаходячись не тільки усередині ситуації, але і може вийти за межі того, що відбувається, поглянути на ситуацію, ніби з боку. В цьому випадку йому, як правило, вдається відмітити, що перш ніж ухвалити рішення про те, як збирати орнамент, він вимушено проводить розділення його на ту кількість частин, скільки кубиків пропонує експериментатор. Але судячи з того як виконували завдання досліджувані, найчастіше юні футболісти збирали орнаменти тесту, керуючись в основному зовнішніми ознаками малюнків. Тобто спочатку вони починали орієнтуватися на впізнаний образ («будинок», «метелик», «цукерка», «шахівниця», «ромашка» і тому подібне), починали конструювати,

підбираючи кубики для формування представленого образу. В ході конструювання розуміли, що дії, які вони виконують, не дають потрібних результатів проводили додатковий аналіз недостатніх елементів конструкції і завершували побудову малюнка також за зовнішніми ознаками схожості. Ідентична картина спостерігалася і при виконанні подальших чотирьох основних малюнків тесту.

Таблиця 3.2

**Середні показники оперативності мислення
футболістів (n=50)**

Тести	Статистичні показники			
	X	m	Max	min
«Кубики Коосса», середній бал	33,1	7	44	22
«Гра 3», середня кількість ходів	9,4	1,3	12	8
«Гра 3», середній час виконання завдання (с)	7,9	1,5	11,8	6,1

2. Виконання 5-7 основних малюнків тесту, які вимагали для попередньої побудови орієнтовної основи дії аналізу внутрішніх ознак завдання, викликало у багатьох юних футболістів, які брали участь в дослідженнях, труднощі. Практично половина з них не справлялася із завданнями. Отримана картина може свідчити про те, що футболістам 12-13 років складно вдається перш за все аналіз ситуації, від чого, ймовірно, можуть мати місце явища неефективної конструктивної та ймовірно ігрової діяльності.

За допомогою тесту «Гра 3», порівняно з віковими нормативами, виявлений середній рівень оперативності мислення (табл. 3.2). Необхідно відзначити, що показники тесту «Гра 3» між собою мають сильний статистичний взаємозв'язок, тобто чим більше випробовувані виконують ходів, тим, відповідно, більше витрачають на цей час.

Індивідуальні показники середньої кількості ходів і витраченого на них часу не мали значних відмінностей, при цьому спостерігалася загальна особливість виконання завдань. На виконання першої комбінації всі випробовувані витратили 4

ходи, що є найменшою кількістю, але витратили на це різний час, що, ймовірно пов'язано з індивідуальними особливостями швидкості їх мислення. Під час виконання останньої комбінації, яка припускає в кращому варіанті рішення виконання шести ходів, також практично всі юні спортсмени продемонстрували найменшу кількість ходів (6), окрім трьох, які витратили 9-11 ходів. Під час виконання трьох середніх комбінацій (найбільш складних), в яких краще рішення виконується за сім і більше ходів, ми спостерігали найбільші відмінності індивідуальних показників, від 7-17 ходів.

Таким чином, у міру ускладнення завдань випробовуваним важче дається можливість їх ефективного рішення. Тобто, якщо комбінація проста, якщо рішення є видимим, прогнозується не більше ніж 4 ходи, то це не представляє серйозних труднощів для всіх досліджуваних 12-13 років. Якщо комбінація складніша, то шлях рішення задачі наближений до ситуації пошуку через спроби і помилки.

Стандартне відхилення показників середньої кількості ходів і часу виконання завдання в тесті «Гра 3» невелике, і свідчить про те, що індивідуальні дані футболістів, які брали участь в наших дослідженнях, близькі за величині. В той же час в тесті «Кубики Коосса» ми бачимо, що варіювання індивідуальних результатів достатньо велике, отже, у вибірці, що вивчається, були досліджувані, як з високим рівнем реалізації конструктивних завдань, так і з низьким.

Дані показники надалі використовувалися для виявлення взаємозв'язків з результатами тестів, які визначають швидкість і правильність ухвалення теоретичного тактичного рішення, фізичну і технічну підготовленість, а також з ефективністю ігрової діяльності.

Для визначення показників швидкості і правильності ухвалення рішень в тестах-моделях ігрових ситуаціях у юних футболістів застосовувався розроблений нами набір техніко-тактичних карток (ТТК). Результати тестування представлені в таблиці 3.3. Середній показник правильності ухвалення рішення складає $5,7 \pm 1,1$ балів, тоді як максимально можливий результат, відповідно до експертної оцінки — 10 балів. Тобто досліджувані спортсмени, ухвалюючи теоретичне рішення, в середньому практично в кожному випадку допускали помилки у визначенні

ефективного продовження ігрового епізоду. Це говорить про те, що юні футболісти далеко не завжди знаходять оптимальне теоретичне рішення в тактичній ситуації, коли на них робить вплив такий збиваючий чинник, як дефіцит часу.

У даному тестуванні юним футболістам пропонувалося ухвалити рішення з позиції атакуючого гравця з м'ячем (6 карток,), з позиції атакуючого гравця без м'яча (3 картки) і з позиції гравця, який обороняється (3 картки). Тобто половина теоретичних тактичних завдань була направлена на вибір дії з позиції гравця з м'ячем, інша половина - на вибір дії з позиції гравця без м'яча. Виявлено, що в середньому теоретичний вибір дії з позиції гравця з м'ячем ($X = 4,4$ с) юні футболісти здійснюють достовірно швидше ($p < 0,05$), ніж вибір з позиції гравця без м'яча ($X=6,3$ с).

Таблиця 3.3

**Середні показники оперативності мислення
футболістів (n=40)**

Тести	Статистичні показники			
	X	o	Max	min
Техніко-тактичні картки - правильність рішень, середній бал	5,7	1,1	7,6	3,8
Техніко-тактичні картки, середній час рішення (с)	5,4	0,7	6,3	3,9

Даний факт можна розглядати як особливість теоретичного оперативного мислення юних футболістів, що, на наш погляд, пов'язано з наочністю дії. Під час вибору рішення з позиції гравця з м'ячем досліджуваний вимушений контролювати безпосереднє переміщення м'яча щодо дій партнерів і суперників. А під час вибору рішення з позиції гравця без м'яча – прогнозувати дії гравця з м'ячем і відносно них вибирати дії гравця без м'яча, тобто збільшується кількість значущих і утримуваних в думці об'єктів- образів ситуації для ухвалення теоретичного рішення. Дана особливість теоретичного тактичного мислення підтвердилася в наших подальших дослідженнях.

Показники швидкості і правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення надалі також використовувалися для виявлення взаємозв'язків з результатами тестів, що визначають швидкість оперативного мислення, фізичну і технічну підготовленість, а так само з ефективністю ігрової діяльності.

3.3 Взаємозв'язок показників оперативності мислення, фізичної, технічної підготовленості і ефективності ігрової діяльності юних футболістів

Друге завдання дослідження полягало у виявленні взаємозв'язку показників ефективності ігрової діяльності, оперативного і ігрового мислення, технічній і фізичній підготовленості футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Для цього був проведений кореляційний аналіз.

Результати кореляційного аналізу досліджуваних показників юних футболістів (рис. 3.1) свідчать про наступне:

1. Показники, виявлені за допомогою тесту «Кубики Коосса» (здатність реалізовувати конструктивні рішення) не мають достовірного взаємозв'язку ні з ефективністю ігрової діяльності, ні з одним з показників тестів, визначальну швидкість і правильність вирішення теоретичних тактичних завдань, фізичну і технічну підготовленість. Тоді як показники оперативності мислення, відстежені в тесті «Гра 3» (час виконання завдання і кількість витрачених ходів) мають середній рівень взаємозв'язку з показниками правильності ухвалення рішення в тестах-моделях ігрових ситуацій (рис. 3.1). Отримана картина заслуговує, на наш погляд, особливої уваги.

Не виявлено взаємозв'язку між показниками тестів «Кубики Коосса» і «Гра 3».

Останнє, ймовірно, обумовлено тим, що дані тести оцінюють різні сторони перебігу процесу переробки інформації в ході ухвалення конструктивного рішення. У тесті «Кубики Коосса» більшою мірою виступає аналіз розташування об'єктів в просторі, після чого відбувається конструктивний синтез з одночасним пошуком

Рис.3.1 Взаємозв'язок показників ефективності ігрової діяльності, швидкості і правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення і показників фізичної і технічної підготовленості юних футболістів 12-13 років.

елементів, з яких може бути побудований інший цілісний об'єкт, аналогічний пред'явленому, а також звірення власного рішення з еталонним, оцінка і подальший пошук.

У тесті «Гра 3» відбувається аналіз можливого переміщення даних тестом об'єктів на певні позначені місця, тобто аналіз ситуації мінімізований, при цьому в основному здійснюється пошук рішення з паралельним звіренням розташування об'єктів в просторі з еталоном, з оцінкою досягнутого і пошуком продовження дій, що частково ми спостерігаємо в пошуку вирішення в тестах-моделях ігрових ситуацій. Навіть поверхневий аналіз дій в двох тестах говорить про те, що вони по складу операцій мають відмінності, і що тест «Кубики Коосса» на відміну від тесту «Гра 3» включає декілька додаткових операцій, які в більшій частині забезпечують формування програми дій. Названі відмінності, мабуть, є істотними і не дозволяють показникам двох тестів, використовуваних в спорті для оцінки швидкості оперативного мислення, мати схожі формою розподіли і взаємозв'язані показники.

Відсутність очікуваних зворотних достовірних взаємозв'язків показників коефіцієнта браку і показників тестів «Кубики Коосса» свідчить про те, що юні футболісти, що мають високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей, можуть не реалізовуватися у відповідному рівні ігрової діяльності. Мабуть, високий рівень інтелектуальних можливостей, зокрема конструктивного прогнозування, може бути завдатком ефективної ігрової діяльності юних спортсменів у футболі, але не чинником, що визначає її рівень. Звідси виникає припущення, що реалізація завдатків швидкого мислення в ігровій діяльності, зокрема в спортивних іграх, можлива тільки за умови спеціалізованої підготовки, тобто навчання спортсменів спеціальним умінням і навикам тактичного мислення на фоні мінімум задовільного рівня фізичної і технічної підготовленості юного спортсмена.

Показники оперативного мислення (правильність ухвалення теоретичного тактичного рішення і швидкість ухвалення рішення) взаємозв'язані між собою на середньому рівні ($r = -0,53$). У свою чергу правильність ухвалення рішення має зворотний взаємозв'язок середнього рівня з коефіцієнтом недостатності ігрової діяльності ($r = -0,61$), тобто у більшості випробовуваних, які мають високі бали за

ознакою правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення, наголошуються достатньо низькі показники коефіцієнта недостатності під час виконання основних елементів ігрової діяльності.

На рисунку 3.1 видно, що швидкість ухвалення рішення в теоретичних тактичних завданнях опосередковано (через показник правильності ухвалення рішення) взаємозв'язана з ефективністю ігрової діяльності юних футболістів, це ще раз підтверджує висновок про те, що швидке мислення підлітків не реалізується в ефективну ігрову діяльність без спеціальної техніко-тактичної підготовки, без наявності арсеналу необхідних дій і ухвалення рішення ігрових ситуацій.

Таким чином, для підвищення ефективності ігрової діяльності юних футболістів, на наш погляд, необхідно удосконалювати уміння знаходити і використовувати раціональні прийоми вирішення завдань, що виникають в процесі змагань і розвивати спеціальні здібності, що визначають ефективність вирішення цих завдань.

Звертає на себе увагу той факт, що коефіцієнт недостатності ігрової діяльності юних футболістів не має достовірних взаємозв'язків з показниками окремих тестів, що оцінюють фізичну і технічну підготовленість, але при цьому окремі показники фізичної підготовленості взаємозв'язані на середньому рівні з результатами вирішення теоретичних тактичних завдань, зокрема з показниками правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення: така виявлена кореляція з результатами тестів, які оцінюють швидкісно-силові здібності (стрибок в довжину з місця, $r = 0,52$; потрійний стрибок з місця, $r = 0,53$). До того ж показники швидкості ухвалення тактичного рішення мають взаємозв'язок з результатами тестів, що оцінюють стан координаційних (човниковий біг 3x10, $r = 0,50$) і також швидкісно-силових здібностей (стрибок в довжину з місця, $r = 0,64$) (рис. 3.1).

Показники тесту «Потрійний стрибок з місця» у юних футболістів взаємозв'язані з показниками технічної підготовленості — часом ведення м'яча на відрізьку дистанції 30м ($r = 0,60$), а оцінки за виконання ведення взаємозв'язані з показниками виконання жонглювання м'ячем ($r = 0,54$). Оцінки за жонглювання м'ячем у свою чергу взаємозв'язані з показниками розвитку загальної витривалості (шестихвилинний біг, $r = 0,66$) і уміннями виконувати удар на дальність ($r=0,54$);

останні разом з цим взаємозв'язані з оцінкою умінь виконувати удар на точність ($r=0,53-0,66$).

Показники стрибка в довжину з місця і човникового бігу юних футболістів корелюють між собою ($r=0,50$) і з часом бігу 30м ($r=0,57$; $r=0,50$). В цілому виходить картина взаємозв'язків комплексного прояву якості швидкості, швидкодії в умовах виконання складно-координаційних вправ, швидкісно-силових можливостей в стрибку в довжину з місця і швидкості ухвалення рішення в теоретичних тактичних завданнях.

3.4 . Перевірка ефективності методики розвитку ігрового мислення у футболістів на етапі попередньої базової підготовки

Для виявлення ефективності розробленої нами методики розвитку тактичного мислення у юних футболістів був проведений основний педагогічний експеримент. У його проведенні брали участь дві команди юних футболістів, що займаються в ДЮСШ. Експериментальна група (ЕГ, $n = 20$ чоловік) і контрольна група (КГ, $n = 20$ чоловік) представлені окремими командами. Вік юних спортсменів - 12-13 років. Експеримент проводився в сезоні 2024-2025 років.

Суть експерименту полягала в порівнянні показників: правильності і швидкості ухвалення рішення в тестах-моделях ігрових ситуацій, коефіцієнта недостатності ігрової діяльності випробовуваних ЕГ і КГ в річному циклі підготовки.

Всього в ході експерименту в ЕГ було проведено 55 теоретичних занять по 30-40 хвилин кожне, решта всіх занять була тренувальними, які проводилися за поурочною програмою для навчально-тренувальних груп. Контрольна група займалася всіма видами підготовок за тією ж програмою ДЮСШ. Тривалість експерименту-вісім місяців. Загальна кількість навантаження, відведеного на тактичну підготовку, як в КГ, так і в ЕГ склало близько 60 годин.

Індивідуальні показники правильності ухвалення рішення в конкретних ігрових ситуаціях виявлялися за допомогою тестування за спеціально розробленими картками (схема тестування представлена в 2-му розділі). Всього було розроблено 24 техніко-тактичних картки.

У початковому тестуванні було виявлено, що достовірних відмінностей між показниками правильності і швидкості ухвалення рішення в тестах-моделях ігрових ситуацій у випробовуваних ЕГ і КГ не виявлено.

Перший етап експерименту включав проведення теоретичних занять з тактичної підготовки з таких розділів — це атакуючі ігрові ситуації (дії гравця з м'ячем і без м'яча) і оборонні ігрові ситуації.

Після закінчення підготовчого періоду річного циклу у випробовуваних експериментальної групи були виявлені достовірні зміни ($p < 0,05$) досліджуваних показників (табл. 3.4).

Другий етап експерименту включав проведення теоретичних занять з трьох подальших розділах — атакуючі стандартні ситуації (дії гравця з м'ячем і без м'яча) і оборонні стандартні ситуації.

На даному етапі експерименту в змагальному періоді річного циклу було виявлено достовірне поліпшення показників другого і третього тестування ($p < 0,05$), тобто до і після етапу змагань річного циклу тренування (табл. 3.4).

Порівняння показників правильності ухвалення рішення юними футболістами ЕГ на початку і в кінці експерименту виявило достовірні їх відмінності ($p < 0,05$).

Таблиця 3.4.

Середні показники правильності ухвалення рішення в тактичних ситуаціях футболістами контрольної і експериментальної групи в ході експерименту (бал, $X \pm a$)

Група	1-е тестування (початковий рівень)	2-е тестування (передзмагальний період)	3-е тестування (кінець змагального періоду)	Достовірність відмінностей		
				1-2	2-3	1-3
ЕГ	$4,7 \pm 0,6$	$5,3 \pm 0,5$	$5,9 \pm 0,6$	$p < 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,05$

КГ	4,9 ± 0,5	5,1 ± 0,5	5,2 ± 0,6	p > 0,05	p > 0,05	p < 0,05
----	-----------	-----------	-----------	----------	----------	----------

Це є свідченням того, що в ході теоретичних занять, які мають спеціально - розроблений зміст, що засвоюється за допомогою прийомів групового аналізу моделей ігрових ситуацій і ухвалення відповідного рішення, випробовувані набувають навиків класифікації ігрових ситуацій, які дозволяють юними футболістами самостійно вибирати оптимальний варіант рішення (табл. 3.4).

У випробовуваних КГ показники правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення після закінчення підготовчого періоду не змінилися. Достовірні зміни даного показника ($p < 0,05$) у футболістів КГ були виявлені тільки на завершальному етапі, тобто в кінці основного педагогічного експерименту.

Даний факт свідчить про те, що в контрольній групі в результаті комплексної дії навчально-тренувального процесу спостерігається поліпшення показників правильності ухвалення рішення в тестах-моделях ігрових ситуацій, але, як ми вважаємо, це відбувається в основному протягом періоду змагань за рахунок збільшення ігрового досвіду.

Виявлені достовірні відмінності між показниками правильності-ухвалення рішення випробовуваними контрольної і експериментальної груп в завершальному тестуванні ($p < 0,05$). Це говорить про те, що в групі, де паралельно з практичною ігровою діяльністю проводяться ще і теоретичні заняття, спрямовані на навчання спортсменів відповідним способом, прийомам розпізнавання ігрових ситуацій, правильність ухвалюваного рішення в тактичній ситуації буде вища, ніж в тій групі, де теоретична і тактична підготовка проводиться іншим способом. Це є першим підтвердженням ефективності нашої методики.

В ході основного педагогічного експерименту у випробовуваних ЕГ виявлені статистично достовірні поліпшення показників ($p < 0,05$) швидкості ухвалення теоретичного тактичного рішення в другому і третьому тестуванні (табл. 3.5). Таким чином, вже в підготовчому, а також і в завершенні змагального періоду юні футболісти ухвалювали рішення в тестах-моделях ігрових ситуацій швидше порівняно з початковими даними. В ході всього експерименту ми спостерігали

поліпшення показників швидкості ухвалення рішення тактичних ситуацій. Це говорить про те, що дана методика сприяє швидкому виділенню і узагальненню комплексу ознак ігрових ситуацій, які необхідні для ухвалення ефективного тактичного рішення.

Таблиця 3.5

Середні показники швидкості ухвалення рішення в тактичних ситуаціях випробовуваними контрольної і експериментальної групи в ході експерименту (с, $X \pm c$)

Група	1-е тестування (початковий рівень)	2-е тестування (передзмагальний період)	3-е тестування (кінець змагального періоду)	Достовірність відмінностей		
				1-2	2-3	1-3
ЕГ	$6 \pm 0,45$	$5,7 \pm 0,34$	$5,2 \pm 0,33$	$p < 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,05$
КГ	$6 \pm 0,34$	$6 \pm 0,3$	$5,9 \pm 0,17$	$p > 0,05$	$p > 0,05$	$p > 0,05$
Достовірність відмінностей	$p > 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,05$			

Результати тестування випробовуваних контрольної групи показали, що достовірних відмінностей між показниками першого і подальшого другого тестування не виявлено. Також не виявлено достовірних відмінностей між показниками швидкості ухвалення рішення в другому і третьому тестуванні (табл. 3.5).

Порівняння показників швидкості ухвалення теоретичного тактичного рішення в другому ($p < 0,05$) і третьому ($p < 0,05$) тестуванні виявили достовірні відмінності між випробовуваними КГ і ЕГ. Отже, отримані результати дозволяють зробити висновок, що практична діяльність без відповідного змісту теоретичної основи дій не сприяє розвитку швидкості переробки інформації і ухвалення подальшого рішення.

Результати наведеного вище тестування юних футболістів 12-13 років дозволили виділити деяку особливість швидкості і правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення в тестах-моделях ігрових ситуацій (рис. 3.2, 3.3), а саме: досліджувані спортсмени теоретичні тактичні рішення з позиції гравця з м'ячем приймають швидше, ніж з позиції гравця, що обороняється і атакуючого, без м'яча ($p < 0,05$), швидше з позиції атакуючого гравця без м'яча, ніж з позиції гравця ($p < 0,05$), що обороняється, правильніше з позиції гравця з м'ячем, ніж з позиції гравця, що обороняється і атакуючого, без м'яча ($p < 0,05$).

Секунди

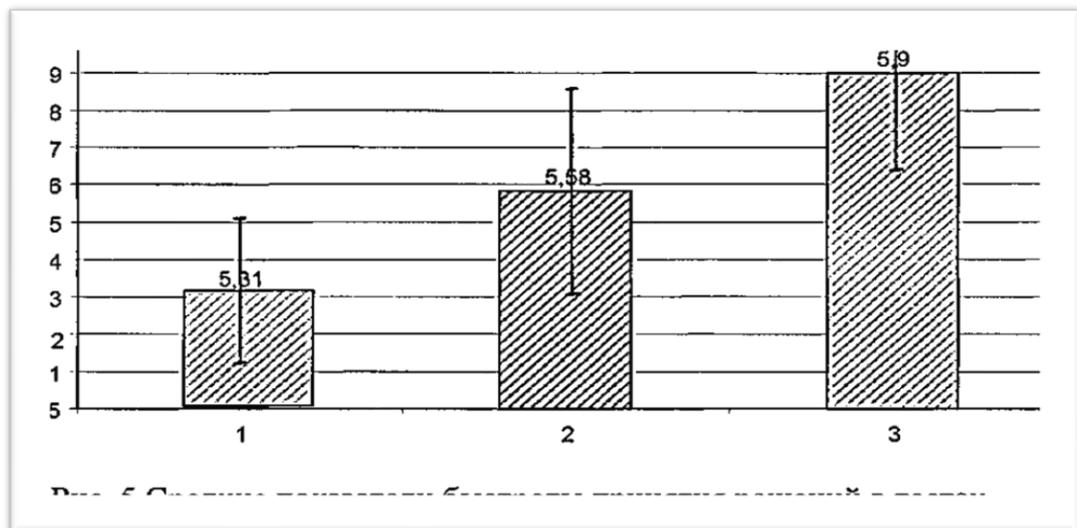

Рис. 2 Середні показники швидкості прийняття рішень в тестах-моделях ігрових ситуацій.

Примітка: 1- Вибір рішень з позиції атакуючого гравця, що володіє м'ячем;- Вибір рішень з позиції атакуючого гравця без м'яча;- Вибір рішень з позиції гравця команди, що обороняється.

Бали

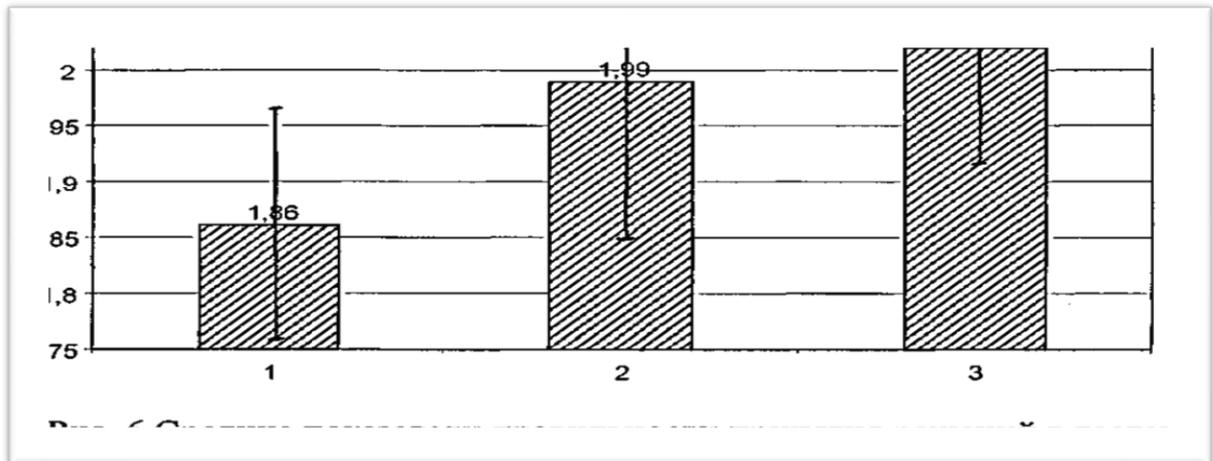

Рис. 3.3 Середні показники швидкості прийняття рішень в тестах-моделях ігрових ситуацій (якнайкращий результат прагне до 1)

Примітка:

- 1- Вибір рішень з позиції атакуючого гравця, що володіє м'ячем;
- 2- Вибір рішень з позиції атакуючого гравця без м'яча;
- 3- Вибір рішень з позиції гравця, команди, що обороняється.

3.5 Зміна показників ефективності ігрової діяльності футболістів експериментальної і контрольної групи в ході основного педагогічного експерименту

Початковий рівень показників коефіцієнта недостатності ігрової діяльності у випробовуваних ЕГ і КГ не має статистично достовірних відмінностей.

У випробовуваних експериментальної групи виявлені достовірні відмінності (табл. 3.6) між показниками коефіцієнта браку ігрової діяльності першого і другого тестування ($p < 0,05$), таким чином, вже в перед змагальному періоді підготовки футболісти ЕГ допускали меншу кількість помилок в іграх. Виявлені достовірні відмінності у випробовуваних ЕГ і КГ між показниками коефіцієнта браку другого і третього тестування ($p < 0,05$), а також між показниками першого (початкового рівня) і другого (кінець періоду змагання) тестування ($p < 0,05$).

У випробовуваних контрольної групи виявлена достовірність відмінностей між показниками першого і другого тестування ($p < 0,05$). Між показниками другого і

третього тестування достовірних відмінностей не виявлено. Дані таблиці 3.6 свідчать про те, що перед початком експерименту контрольна і експериментальна групи по ефективності ігрової діяльності знаходяться на однаковому рівні, достовірних відмінностей між показниками не виявлено ($p > 0,05$). У перед змагальному періоді ми спостерігаємо зниження коефіцієнта недостатності ігрової діяльності в експериментальній групі на 4,7%, відмінності достовірні ($p < 0,05$). У контрольній групі коефіцієнт недостатності ігрової діяльності знизився на 2,4%, відмінності достовірні ($p < 0,05$). Звідси видно, що приріст даного показника в експериментальній групі на 2,5% більше, ніж в контрольній, відмінності достовірні ($p < 0,05$).

Таблиця 3.6

Середні показників ефективності ігрової діяльності (коефіцієнт недостатності ігрової д-ті) випробовуваних контрольної і експериментальної групи в ході основного експерименту (% , $X \pm a$).

Група	1- етестування (початковий рівень)	2-е тестування (передзмаг. період)	3-е тестування (кінець змаг. періоду)	Достовірність відмінностей		
				1-2	2-3	1-3
ЕГ	43,8 ± 2,02	39,1 ± 1,39	36,4 ± 4,28	$p < 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,05$
КГ	42,9 ± 1,81	40,5 ± 1,68	40,3 ± 3,71	$p < 0,05$	$p > 0,05$	$P < 0,05$
Достові рність відмінно стей	$p > 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,05$			

Протягом експерименту коефіцієнт браку в порівнянні з передзмагальним періодом в експериментальній групі знизився на 2,7%, відмінності достовірні ($p < 0,05$). У контрольній групі - на 0,2%, достовірності відмінностей не виявлено ($p > 0,05$). З цього виходить, що приріст даного показника в експериментальній групі на 2,5% більше, ніж в контрольній, відмінності достовірні ($p < 0,05$).

У результаті в ході всього основного педагогічного експерименту у випробовуваних експериментальної групи показник коефіцієнта браку знижується на 7,4%, відмінності достовірні ($p < 0,05$). У контрольній групі даний показник знижується на 2,6%, відмінності достовірні ($p < 0,05$). Таким чином, приріст показників ефективності ігрової діяльності після завершення експерименту у експериментальної групи вище на 4,8%, відмінності достовірні ($p < 0,05$).

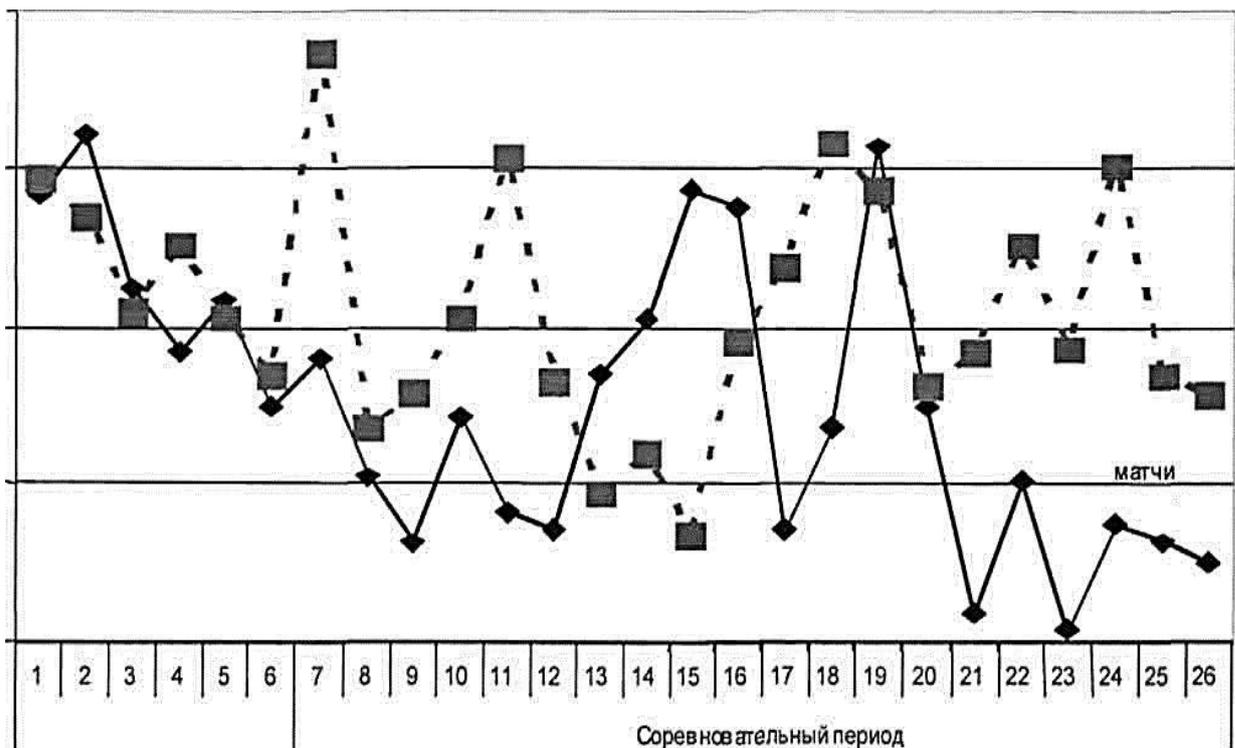

Рис.3.4. Динаміка коефіцієнта недостатності ігрової діяльності футболістів контрольної і експериментальної групи в окремих іграх в ході основного педагогічного експерименту

Примітка: ——— показники експериментальної групи;
 ----- показники контрольної групи;
 1 - 3 - контрольні ігри перед початком експерименту;
 4 - 6 - контрольні ігри в перед змагальному періоді ;
 7 - 26 - календарні ігри змагального періоду.

Коефіцієнт недостатності ігрової діяльності в окремих іграх контрольної і експериментальної групи представлений на рис.. 7. Перший етап - підготовчий

період (початковий рівень, 1-е тестування), другий етап — передзмагальний період (2-е тестування), третій етап - змагальний період (кінцевий рівень, 3-е тестування). Перше тестування представлене виявленням середнього коефіцієнта недостатності ігрової діяльності в трьох контрольних іграх, друге - в трьох контрольних іграх, третє - в двадцяти календарних іграх поточного чемпіонату (рис.3.4).

У підготовчому і передзмагальному періоді, як в експериментальній, так і в контрольній групі спостерігається тенденція до зниження коефіцієнта недостатності ігрової діяльності.

У змагальному періоді динаміка показників коефіцієнта недостатності в обох порівнюваних групах була хвилеподібною, ми спостерігали деяку нестабільність показників, пов'язану, на наш погляд, з особливостями команд, з якими проходили зустрічі відповідно до календаря змагань. Таким чином, юні футболісти, які беруть участь в наших дослідженнях, зустрічали в різних іграх різний рівень опору. Зокрема, у випробовуваних експериментальної групи відмічено зниження коефіцієнта недостатності ігрової діяльності на початку змагального періоду (6 матчів), потім його підвищення і на закінчення експерименту даний показник значно знижувався.

У випробовуваних контрольної групи впродовж всього змагального періоду показник коефіцієнта недостатності ігрової діяльності був також нестабільний, тому його графік має хвилеподібний характер. Проте при цьому кращі показники відмічені в середині змагального періоду, але вони все ж таки поступаються кращим показникам випробовуваних ЕГ. Тобто навіть на фоні втоми до кінця змагального періоду ефективність ігрової діяльності випробовуваних ЕГ достовірно вище, ніж в КГ.

Висновки до 3-го розділу

1. Дослідження показало, що рівень фізичної та технічної підготовленості безпосередньо впливає на якість ігрових дій, що узгоджується із завданням визначення показників підготовленості.

2. Мислення юних футболістів характеризується схильністю до стереотипних рішень, що знижує ефективність гри та підтверджує актуальність мети удосконалення оперативного мислення.
3. Виявлено взаємозв'язок між оперативністю мислення та рівнем фізичної і технічної підготовленості, що відповідає завданню дослідження щодо встановлення взаємозалежностей.
4. Недостатня варіативність вправ у тренувальному процесі обмежує розвиток тактичного мислення, що обґрунтовує необхідність розробки спеціальної методики.

ВИСНОВКИ

1. Юні футболісти на етапі попередньої базової підготовки в мають задовільний рівень фізичної і технічної підготовленості, але при цьому показники даних видів підготовленості не корелюють з коефіцієнтом недостатності ігрової діяльності.

2. Результати кореляційного аналізу свідчать, що є взаємозв'язок середнього рівня показників правильності ухвалення юними футболістами теоретичних рішень в тестах-моделях ігрових ситуацій і коефіцієнта недостатності ігрової діяльності, як показників тактичного мислення і ефективності ігрової діяльності, крім того, взаємозв'язані показники теоретичного тактичного і оперативного мислення в тесті «Гра 3», що з'явилося ознакою реалізації інтелектуальних можливостей футболістів 12-13 років і вказало на перспективність розвитку тактичного мислення за допомогою розширення теоретичного розділу тактичної підготовки.

3. Використання розробленої методики розвитку тактичного мислення юних футболістів ЕГ дозволило істотно поліпшити показники рішення теоретичних тактичних завдань - зокрема, швидкості і правильності ухвалення рішень за рахунок сформованих умінь виділяти ознаки ігрових ситуацій і за ними їх класифікувати. В той же час у випробовуваних КГ показник швидкості ухваленні рішення в ході основного педагогічного експерименту істотно не змінювався, показники правильності ухвалення теоретичного тактичного рішення достовірно поліпшуються порівняно з початковими, проте поступаються даним ЕГ ($p < 0,05$).

Результати основного педагогічного експерименту довели ефективність розробленої методики розвитку тактичного мислення юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки, на це вказує достовірність відмінностей показників ефективності ігрової діяльності у випробовуваних ЕГ і КГ по закінченню як підготовчого, так і змагального періоду, де коефіцієнт недостатності ігрової діяльності в грі футболістів експериментальної групи був нижчий, ніж у гравців контрольної групи:

у експериментальній групі після впровадження методики швидкість прийняття рішень зросла в середньому на 18–20%, ефективність ігрових дій (точність передач, вибір позиції, завершення атак) підвищилася на 15–17%, у контрольній групі зміни були статистично незначними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко Б. Ф. Формування рухових здібностей та технічної підготовленості юних футболістів 11-14 років. Scientific Journal «ScienceRise». № 1 (4). 2014. С. 61-66.
2. Гакман А., Байдюк М. Особливості фізичної підготовки арбітрів у футболі. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. 2015. С. 201-204
3. Голуб В., Кравчук Я., Снісарчук В. Комплексне виховання фізичних та моральних якостей у процесі фізичної підготовки юних футболістів 8–9 років. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. № 4 (28). 2014. С. 35-39.
4. Голяка С. К., Возний С. С. Фізіологічні основи фізичної культури та спорту. Навчально-методичний посібник для студентів. 2015. С. 230.
5. Гончаренко В. І. Структура фізичної підготовки висококваліфікованих спортсменок у хокеї на траві в річному макроциклі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 10. С. 20-29.
6. Горбенко М. І. Шляхи підвищення швидкості підготовки юних лижників-гонщиків. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету 227 імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2015. С. 101-108.
7. Гринченко І. Б., Шестіпалов І. В., Тихонова А. О. Порівняльний аналіз фізичної і технічної підготовленості гравців різного амплуа студентської футбольної команди. Health, sport, rehabilitation. 2018. № 4. С. 30-39.
8. Дорошенко Е.Ю., Шалфеев П.О. Тестування в системі педагогічного контролю технічної підготовленості футболістів. Педагогіка психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2012 (5). С. 63-67.
9. Драчевський В. Удосконалення витривалості футболістів. 2017. С. 25-29.
10. Дулібський А. В. Моделювання тактичних дій у процесі підготовки юнацьких команд з футболу. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – Олімпійський і професійний спорт. – Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2001.

11. Дорошенко Е. Ю. Передумови формування системи управління техніко-тактичною діяльністю в командних спортивних іграх та оптимізації її окремих чинників // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 11. – С. 20-26.
12. Єрмоленко П., Залойло В. Підготовка футболістів віком 11-15 років з урахуванням ігрового амплуа Теорія і методика фізичного виховання і спорту 2012. № 1. С. 16-21.
13. Запольський Д. П., Агеєв П. М. Аналіз ефективності спортивної підготовки єдиноборців на основі врахування вікових особливостей фізичних якостей та практичні рекомендації щодо організації процесу підготовки спортсменів різних вікових груп. 2017.
14. Карпа І. Я. Виконання техніко-тактичних дій кваліфікованими футболістами різних амплуа в ігрових зонах поля. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013. № 7. С. 23-27.
15. Коваль С. С. Дослідження індивідуальної технічної підготовки юних футболістів 13-14 років. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports. 1999. № 4. С. 54.
16. Козіна Ж. Л., Слюсарев В. Ф. Розробка та застосування інтерактивних технологій у тренувальному процесі в спортивних іграх. Наукові записки кафедри педагогіки. 2016. № 39. С. 98-105.
17. Кокарева С., Кокарев Б. Обґрунтування використання вправ TRX та методики Ізумі Табата для організації занять із загальної фізичної та спеціальної рухової підготовки спортсменів у ігрових видах спорту. І. Науковий напрям. 2016. С. 69-74.
18. Костюкевич В. М., Перепелиця О. А., Гудима С. А. Теорія і методика викладання футболу. Навчальний посібник. Вінниця: «Планер». 2009. С. 312.
19. Кокарева С., Кокарев Б., Черненко О. Особливості змін рівня фізичної працездатності та фізичної підготовленості футболістів високої кваліфікації у другому підготовчому та другому змагальному періодах річного циклу підготовки. Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. пр. 2017. Вип. 4(23). С. 65-70.

20. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту). Навчальний посібник. Вінниця : Планер. 2014. С. 616.
21. Костюкевич В. М. Теоретико-методичні основи управління процесом підготовки спортсменів різної кваліфікації [колективна монографія]. Вінниця: ТОВ «Планер»; 2018. 418 с.
22. Костюкевич В. М., Шевчик О. Г., Сокольвак Л. М. Метрологічний контроль у фізичному вихованні та спорті. Навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 2015. С. 256.
23. Крайник Я. Б. Динаміка показників швидкісної підготовленості юних футболістів під впливом легкоатлетичних вправ. Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту. 2018. С. 157-161.
24. Крайник Я. Б., Мулик В. В., Коваль С. С., Федорина Т. Є. Використання легкоатлетичних вправ у спеціальній руховій підготовці крайніх півзахисників-футболістів 13-14 років. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 2 (122) 2020. С. 77-81.
25. Крайник Я. Б., Мулик В. В., Коваль С. С., Федорина Т. Є. Аналіз виконання техніко-тактичних дій юних футболістів 13-14 років різних ігрових амплуа під час гри. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 12 (120) 2019. С. 77-82.
26. Крайник Я. Б., Мулик В. В., Окунь Д. А. Взаємозв'язок між кількісними показниками рухових дій і техніко-тактичними показниками у юних футболістів 13-14 років різного ігрового амплуа. Health, sport, rehabilitation. Здоров'я, спорт, реабілітація. Здоровье, спорт, реабилитация. № 5 (4) 2019. С. 41-47.
27. Крайник Я., Мулик В., Коваль С. Використання спеціальних вправ для розвитку рухових якостей та формування техніко-тактичних дій захисників 13-14 років у підготовчому періоді. Слобожанський науково-спортивний вісник. № 6 (74) 2019. С. 32-36.
28. Лебедев С. І. Визначення рівня швидкісних здібностей юних футболістів у

- віці від 10 до 12 років. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013. № 8. С. 56-60.
- 29.. Лебедев С. І. Дослідження індивідуальних техніко-тактичних дій юних футболістів з урахуванням ігрового амплуа. Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції «Проблеми и перспективы развития спортивных игр и единоборств в высших учебных заведениях». ХДАФК. 2013. С. 225–228.
- 30.Лісенчук Г., Попов О., Хоменко О. Структура фізичної підготовленості футболістів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. № 3. 2013. С. 21-23.
- 31.Марцун Б. В., Яворська Т. Є. Удосконалення витривалості футболістів на етапі спеціалізованої базової підготовки. Студентська спортивна наука : збірник наукових праць. 2015. № 2. С. 100-107.
- 32.Мітова О.О. Теоретико-методичні основи контролю в командних спортивних іграх у процесі багаторічної підготовки. –монографія. Дніпро. ТОВ «Дріант». 2022. 396.
- 33.Ніколаєнко В. В. Організаційно-методичні підходи до побудови навчально-тренувального процесу з футболістами 11-18 річного віку: порівняльний аналіз. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2014. № 2 (26). С. 79-84.
- 34.Перевозник В. І. Вплив спеціальних засобів на швидкісні здібності юних футболістів 12–13 років. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2011. № 4 (27). С. 78–81.
35. Перевозник В. І. Динаміка розвитку швидкісних здібностей юних футболістів 12, 13, 14 років. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2014. № 4 (42). С. 50–53.
- 36.Футбол. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності. К. 2013. С. 105.
- 37.Шаленко В. В., Перцухов А. А. Динаміка рухових здібностей футболістів 12-15 років. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків: ХДАДМ. 2010. С. 160-162.